

Zbraně a Múzy: nápis na zlomku konstrukce reflexního luku z Mikulčic

Blanka Kavánová – Petr Charvát – Vladimír Tishin

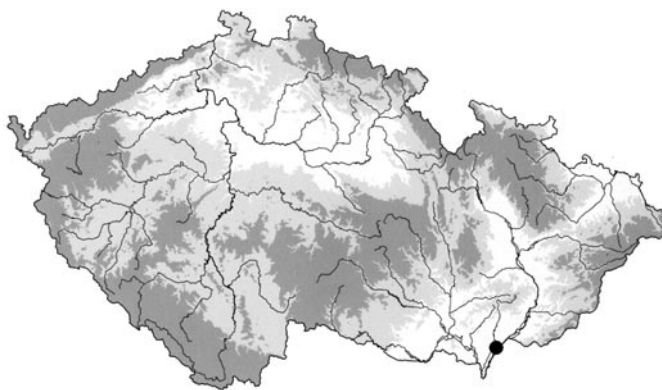
STRATIGRAFICKÉ ÚDAJE K NÁLEZU

Velkomoravské hradiště Mikulčice na jižní Moravě se řadí k nejvýznamnějším archeologickým lokalitám, dokumentujícím tuto etapu naší rané historie, a to z několika důvodů. Jako jedno z center státního útvaru 9. století odráží v materiální kultuře všeobecnou úroveň obyvatel, především formující se vyšší společenské vrstvy. Ve svém inventáři obsahuje mnoho vzácných nálezů nejen z oblastí šperků z drahých kovů, nýbrž i jedinečných, někdy i unikátních předmětů. Velmi vzácným nálezem v našem prostředí je i kostěný předmět, identifikovaný jakou součástí obložení reflexního luku. Poměrně často se vyskytuje v oblastech zasažených nomádkým osídlením.

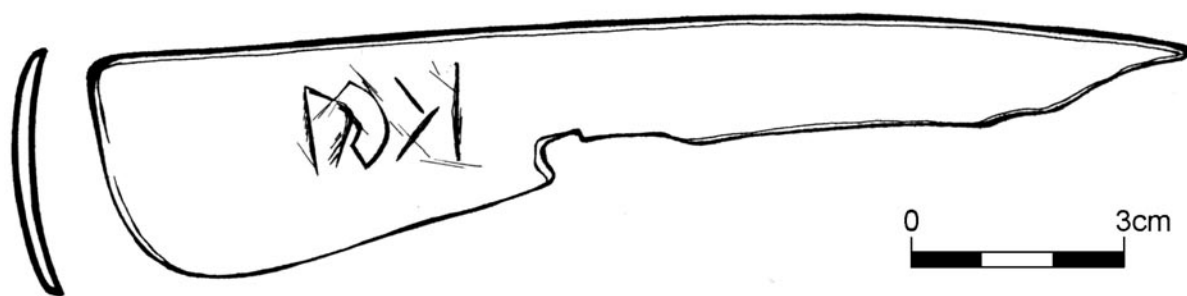
Význam hradiště však spočívá i ve vzácně zachovaném a jen minimálně narušeném areálu, kde se většina nálezových situací uchovává v původním stavu a při odpovědné interpretaci dovoluje definovat nálezy v širším kontextu. Kromě odpovídající velkomoravské vrstvy se prakticky po celé opevněné ploše hradiště zachovala silná vrstva předvelkomoravského osídlení, především v areálu opevněného předhradí, navazujícího protáhlým jazykovitým tvarem na západní okraj korpusu vlastního knížecího hradu a táhnoucího se severozápadním směrem mezi rameny říčního toku. Od hradu bylo odděleno vodním příkopem, snad přírodního původu (tento faktor nebyl dosud spolehlivě stanoven). Mezi hradem a předhradím byly nalezeny nejen pozůstatky mostních pilířů, nýbrž i komorové konstrukce, vyplněné kamením a prakticky přehrazující tok. Na ploše knížecího hradu byla předvelkomoravská vrstva zaznamenána hlavně v hlouběji položených nebo určitým způsobem chráněných situacích, např. pod podlahovými úpravami nebo pod hlinitým tělesem valu opevnění. Na ploše, dotčené orbou nebo narušené erozí, se předměty, zařaditelné včetně nebo níže než přelom 8. a 9. století, vyskytují v sekundárním uložení. Již zmíněné obložení luku bylo nalezeno na ploše předhradí ve velmi dobře zakonzervované nálezové situaci, která je základním předpokladem stratigrafické analýzy a další interpretace. Pro úplnost lze dodat, že na ploše knížecího hradu byla nalezena ještě součást obložení střední části luku (Kavánová 1995), která však k naší problematice nijak nepřispívá.

Část obložení luku byla nalezena ve střední části sídliště, zkoumané ve výzkumné sezóně 1982/1983 (Kavánová 1997, 380–384). V těchto místech byla zachycena kompletní vertikální škála osídlení mikulčického předhradí. Příznivá byla rovněž skutečnost, že místo nálezu bylo vzdáleno od kontrolního profilu pouze 80 cm. Předmět byl nalezen v hloubce 110 cm a jílovitá až hlinito-jílovitá vrstva s uhlíky a organickými zbytky o mocnosti 10 cm, v níž byl uložen, byla bezpečně identifikována na kontrolním profilu. Nasedá prakticky bezprostředně na plochu podloží a je v analyzované části sídliště fixována podlahovými úpravami. Mezi ní a čistým podložím byla identifikována pouze velmi slabá nášlapná vrstva, nezachytitelná na profilech, ale obsahující nálezy třísek zvířecích kostí, malých fragmentů keramiky a bronzových ozdob, datovaných Z. Klanicou do 2. a 5./6. chronologické fáze mikulčických předvelkomoravských bronzů, do poloviny 8. stol. (Klanica 1995, Abb. 1).

Vrstva s uhlíky, v níž bylo nalezeno obložení luku, byla v bezprostřední blízkosti nálezu chronologicky určena prostřednictvím dvojdílného bronzového kování

Obr. 1. Mikulčice. Poloha lokality na mapě České republiky

Obr. 2. Mikulčice. Kostěné obložení reflexního luku s nápisem turkickými runami. Druhá polovina 8. století n. l. Podle N. Profantové, upraveno

s prolamovanou výzdobou (Kavánová 1997, obr. 5:2), k němuž nebyly sice nalezeny zcela přesné analogie, nicméně ozdoby tohoto typu byly J. Zábojníkem metodou korespondenční analýzy zařazeny od fáze SS III a IV až do konce SS IV, tedy okolo let 780–800, resp. 825 (Zábojník 1991, 248, Abb. 1). Z. Klanica umístil toto konkrétní kování do 6. chronologické fáze mikulčických předvelkomoravských bronzů (Klanica 1995, Abb. 1). Stejně jsou oběma badateli datovány i bronzы z širší plochy tohoto výzkumu, které sice bezprostředně nenavazují na analyzovaný úsek, jsou však ve stratigraficky identické nálezové situaci (Kavánová 1997, 383).

V datování předvelkomoravských bronzů lze pozorovat lehkou disproporci mezi poněkud časnějším datováním sídlištních bronzů (Klanica 1995) a o něco pozdějším datováním nálezů z hrobových celků (Zábojník 1991). Ve skutečnosti však nevzniká žádný konfliktní rozpor. Uvědomíme-li si, že sídlištní nálezy představují zcela určitý časový moment, kdy byl předmět nošen a ztracen či pohozen, pak u hrobových nálezů můžeme připočítat i jistý časový úsek používání předmětu po dobu života nositele. U sídlištních nálezů je ovšem chronologické určení v mnoha případech značně obtížné.

Kostěné obložení koncové části reflexního luku (obr. 2) má podélný trojúhelníkovitý tvar v zachované délce 153 mm, lopatkovitý šikmo zaoblený konec o šířce 31 mm, úzký konec je částečně odlomen. Přibližně v polovině zachované délky má po jedné delší straně zářez pro tětivu. Povrch je hladký, na ploše lopatkovité části nese runový nápis. Zda byl umístěn na vnější nebo vnitřní straně nelze z uvedených reálií odvodit, neboť to závisí na konstrukci luku. Rozdíly v konstrukci reflexního luku byly dány jednak etnickou příslušností uživatelů, jednak vývojem. Širší tvar je charakteristický pro mnohé analogie na pohřebištích Karpatské kotliny, kde se odlišují od časně avarských úzkých tvarů.

Blanka Kavánová

RUNOVÝ NÁPIS Z MIKULČIC

1. Tento runový nápis sestává ze čtyř znaků, avšak můžeme-li soudit podle kresby, obrys znaku na levém okraji není zcela jasný. Druhý znak zleva lze srovnat se znakem $\int$, objevujícím se v nápisech ze Sânicolau Mare (tradiční název Nagyszentmiklós, dále SNM/NSM) a Szarvase (Kyzlasov 1990, 72 [tabl. XI, řádek 11]; Kyzlasov 1994, 36 [tabl. XI, řádek 11]). Tato skutečnost dokládá jednak fakt, že mikulčický nápis patrně patří do téže písarské tradice jako oba výše uvedené případy, a jednak, že je nápis třeba číst zprava doleva.

2. Vzhledem k podobnosti mikulčických znaků s grafémy ze SNM/NSM lze použít čtení, které předložil Gyula Németh v roce 1932 (Németh 1932). Németh se především věnoval zařazení nápisů do turkické epigrafické tradice a doložil zásadní odlišnost těchto runových nápisů od starotureckých památek tzv. orchonsko-jenisejského a székely-uherského runového písma, a při tomto názoru i přes kritiku vytrval (Németh 1971, 9–13). Připustil ovšem, že předložení zcela exaktní a konsistentní filologické analýzy bude při povaze nálezového materiálu jen stěží možné, a že v řadě případů rozhodnout prostě nelze. Naproti tomu potvrzuje turkické čtení „B^uyla Čabⁿ“ v NSM/SNM řecké znění nápisu „BOYHAA ZOAIAN“ (viz k tomu zvl. Németh 1971, 12). Némethových zjištění užili Sergej Kljaštornyj (Klyashstornyi 1979; Klyashstornyi 2006; Ilyukov – Klyashstornyi 1991, 155–161), András Róna-Tas (Róna-Tas 1985) a Talât Tekin (Tekin 1987, 30–33) ke čtení dalších runových nápisů z východní Evropy (viz však k tomu i kritické připomínky: Kyzlasov 1990, 71; Szalontai 2013, 388, 390–391).

3. V dopise Luďku Hřebíčkoví z 29. 5. 1998 označil Sergej Kljaštornyj mikulčický runový nápis za „nejzápadnější doklad chazarsko-bulharského písma“. Podle kresby (kterou zde uveřejňujeme jako obr. 2)

pak předložil výklad textu jako magické ochranné formule znění „Pomáhej“! „Zachraňuj“!. Pokusil jsem se Kljaštorného výklad filologicky doložit, to se mi však nepodařilo.

4. Podle Gyuly Németha a Andrása Róna-Tas (*Németh 1932, 22; Németh 1971, 35–36; Róna-Tas 1985, 242* [XI. tab.]) můžeme tedy mikulčické znaky identifikovat dvěma možnými způsoby, ježto poslední znak nelze určit bezpečně (Fig. 1):

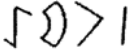
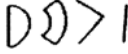
Verze 1	Verze 2
	
4 3 2 1	4 3 2 1

Fig. 1. Varianty identifikace znaků mikulčického nápisu

Zde lze ovšem jen navrhnout možnosti výkladu a otestovat na tomto novém nálezů hypotézy uvedených badatelů.

Číslo znaku	Gy. Németh	A. Róna-Tas	T. Tekin
1	s	s	?
2	a (â), ä / e	o, u	o, u
3	r	r ¹	r
4 (verze 1)	k	k	?
4 (verze 2)	š	y	y ¹

Tab. 1. Identifikace fonemických hodnot mikulčických runových znaků

4.1. Podle Némethových identifikací by se verze 1 četla takto (Fig. 2):

Transliterace:	SARk
Transkripce (přepis):	sär(i)k / sär(ä)k / särk

Přesnou identifikaci se nepodařilo zjistit, v úvahu připadají tyto varianty překladu:

1. hypoteticky slovo *särk < *särík, které se vyskytuje buď od slovesa sär- v tranzitivním tvaru „vydržet“, v intransitivním „být trpělivý“, nebo od slovesa sär- „napínat, napnout“.

2. hypotetický slovesný tvar *säräk < särgäk, = „kymáčet se“, „potáčet se“ (*Drevnetiurkskii slovar' 1969, 496; Clauson 1972, 850*).

4.2. Opět podle Némethových identifikací by se verze 2 četla takto (Fig. 3):

Transliterace:	SARŠ
Transkripce (přepis):	sär(i)š / sar(i)š

Přesnou identifikaci se nepodařilo zjistit, v úvahu připadá tato varianta překladu:

3. K této variantě nebyla nalezena přesná identifikace. Za předpokladu, že slovní přípona -Xš, která má kooperativní význam (*Erdal 1991, 262–275*), lze zde předpokládat formaci z tranzitivního slovesa saru- ~ sari- „balit, namotávat, navíjet“.

4. Pokud zde předpokládáme, že přípona +Xš, která tvoří odstín barvy, používá se ve stejném smyslu, jako v případě české přípony na-, pojící se k názvům barev a označující jejich slabší valéry (*Erdal 1991, 102–103*), vidíme tvar sariš „žlutavý, nažloutlý“ < sari „žlutá“.

4.3. Podle identifikací, které předložil A. Róna-Tas by se verze 1 četla takto (Fig. 4):

Transliterace:	Svr ¹ k
Transkripce (přepis):	sor (ä)k / sor+k

5. Zde nastávají při výkladu vážné obtíže. V prvním případě snad může jít o slovesný tvar „sör“ = „sát“, „vysávat“ (*Drevnetiurkskii slovar' 1969, 509*), či „cucat“ (něco, v akuzativu), dále „nasávat“ či „vysávat“ (něco, v akuzativu) (*Clauson 1972, 843*). Jinou možností představuje interpretace ve smyslu „tázat se“, „žádat“, „informovat se“ (*Clauson 1972, 843–844*). Pokud je poslední znak vysvětlen různými náhodnými srovnáními, teoreticky by překlad mohl být „Sajme zde!“ či „Žádejme již!“, což samozřejmě nedává valného smyslu vzhledem k předmětu nápisu.

4.4. Opět podle identifikací, které předložil A. Róna-Tas by se verze 2 četla takto (Fig. 5):

Transliterace:	Svr ¹ y
Transkripce (přepis):	sor (a)y

6. Při přečtení, jak bylo uvedeno výše, slova sör „tázat se“, „žádat“, „informovat se“, můžeme předpokládat přítomnost vedle druhého, což je sloveso ay- „hovořit, vyprávět, jmenovat, odkazovat, starat se, řídit“ (*Drevnetiurkskii slovar' 1969, 25*). V intransitivním použití (1) „mluvit“, (2) „řici, prohlásit, předepsat (něco, v akuzativu)“, (3) „řici, s výrokem následujícím v přímé řeči“ (*Clauson 1972, 266*). Teoreticky tedy „Žádej!“ „Mluv!“ , což se opět nezdá příliš vhodné.

5. Obecně jsme tedy nuceni konstatovat, že zatímco epigraficky se náš text blíží nápisům ze SNM/NSM a Szarvase, jeho jazykový výklad musí nutně pracovat se současnými metodami, jejichž výsledky nebyly zatím potvrzeny. Tak jako tak se zdá, že interpretace fonemických hodnot navržená Gy. Némethem jsou vhodnější než návrhy, které předložil A. Róna-Tas.

6. Povšimněme si však možnosti, že jazyk mikulčického nápisu náležel k západní větvi turkických jazyků, označovaných obvykle jako ogurská (nazývaný také bulharská nebo čuvašská) skupina. V jednom z řeckou abecedou psaných protobulharských nápisů z roku 813 n. l. se totiž vyskytuje slovo *σαρακτω* (či *σαρακτος*), které Veselín Beševliev a též Omeljan Pritsak přeložili jako „država“ či později „vojska“, Karl Menges navrhl variantu „zbraně, brnění“ (Beshevliev 1992, 61, 63, 189; Menges 1951, 117–118; cf. Pritsak 1955, 11, 71). Jak si povšiml Sir Gerard Clauson, tvar *yariq* nabývá ve staro- a středoturkických textech významu „osobní zbroj, brnění“ (Clauson 1972, 902, 194).

6.1. Peter Golden (Golden 1981, 74–75) má pak zato, že na základě sémantického vývoje a fonologických procesů lze v ogurštině předpokládat existenci téhož slova ve smyslu „*šaraq“ = „(pěší) vojsko“, na rozdíl od obecně-turkického *yađāg.

6.2. Týž lexém *σαρακτω* srovnávají Peter Golden a Anna V. Dybo s obecně turkickým slovem „čärig“ (Golden 1981, 75; Dybo 2007, 68), totožným se staroturkickým výrazem „čärig“ = „k bitvě sešikované vojsko“, který se odráží i ve staromaďarském slově *sereg* (*serög*). Ve staroturkickém jazyce je význam výrazu o něco užší než obecné pojmenování armády (*sū*); když však slovo *sū* zastaralo, užívali prve jmenovaného lexému jako obecného označení „armáda, vojsko“.

6.3. Na obtíže naráží výklad též v případě fonologického chápání posledního znaku mikulčického nápisu, jakkoli se tu rýsují slibné možnosti. Grafická soustava uplatňovaná v protobulharských nápisech řeckou abecedou totiž vylučuje rozpoznání znělosti či neznělosti palatálních a velárních hlásek, stejně jako znělých a neznělých. A. Róna-Tas ovšem soudí, že výskyt finální hlásky -g v turkických výpůjčkách, které ve staromaďarštině končí na -k, má chronologický význam a poukazuje na dlouhé soužití mluvčích staročuvašských a obecně-turkických jazyků (Róna-Tas 1991, 108, 109).

6.4. Shora uvedené skutečnosti pak naznačují možnost interpretovat znaky mikulčického nápisu podle návrhu Gy. Németha foneticky jako „SARK“, hypoteticky „*šäräk“ nebo „*šärik“ (Fig. 2), zde uváděné jako čtení č. 7. Navzdory nemožnosti zjistit samohlásku v druhé slabice, která nebyla tradičně označována ve staroturkickém runovém písmu, navrhovaná hypotéza není v rozporu s možností vidět zde jakýkoli samohláskový zvuk, s výjimkou retného. Takové čtení též nevyklučuje očekávaný výskyt náslovné hlásky *š- v původní bulharské formě.

7. Za těchto okolností možno uzavřít, že v hypotetickém čtení „*šäräk“ nebo snad „*šärik“ lze výjimečně spatřovat korelaci s protobulharským „*σαρακ*“, zjevně termínu s vojenskými konotacemi, přičemž ovšem nemáme v tomto případě žádnou jistotu.

8. Jak jsem již uvedl, všechny výše zmíněné varianty čtení mikulčického nápisu mají vysoce spekulativní charakter, ať již pokládáme za přijatelnou kteroukoli z nich. Způsobuje to skutečnost, že badatelé nejsou dosud schopni spolehlivě klasifikovat a luštit východoevropské runové nápisy včetně památek užívajících písma známého z SNM/NSM. Z tohoto důvodu nelze než pokládat jakékoli interpretace zjištěných čtení za předběžné.

Výtah z původního textu Vladimira V. Tišina (viz Příloha) pořídil Petr Charvát.

NĚKOLIK POZNÁMEK K MIKULČICKÉMU NÁPISU

Historické vyhodnocení tohoto významného pramene zde může autor spíše jen načrtnout, definitivní soud bude vyneseno až po zhodnocení všech relevantních mikulčických nálezů. Minuciézní filologický rozbor kolegy Tišina (viz i text v příloze tohoto článku) neudal bezpečné čtení nápisu, jakkoli se nám může poslední uvažovaná varianta zdát nej přijatelnější vzhledem ke svým vojenským konotacím (viz výše, zejm. odst. 6, 6.1 a 6.4). Jde tu především o mocenský, resp. vojenský význam artefaktu. Reflexní luk představoval obávanou zbraň kočovných lukostřelců, netušené průbojnosti a v rukou zkušených válečníků nepochybně i mimořádné přesnosti (k tomu Stark 2008, 158–164). Všimněme si ovšem, že podobné zbraně nemusí být vázány pouze na mluvčí turkických jazyků, ale že jimi mohla vládnout i ozbrojená moc sogdijská (Stark 2008, 260–264).

V avarských taženích vojsk Karla Velikého také v boji, nepochybně i podobnými zbraněmi, položili své životy i představitelé nejvyšších elit karlovskeho impéria. Tak např. Gerold II. z rodu Agilulfovců, první správce Bavorska po Tassilovi III., padl 1. září 799 jako velitel expedičního sboru proti Avarům a jeho mrtvé tělo odvezli do Reichenau, kde spočinulo u oltáře, který hrabě založil (Borgolte 1986, 122–126).

Mikulčický nález především črtá před našima očima prostředí elit pozdně avarského kaganátu, doložené zejména mimořádných nálezem přepychového stolního servisu ze Sännicolau Mare (tradiční název Nagyszentmiklós, dále SNM/NSM; z poslední doby např. Daim et al. 2015). Nápisy na těchto nádo-

bách dokládají přítomnost mluvčích turkických jazyků, ale i řečtiny a snad i slovanštiny; nádobka s býčí hlavou pak nejspíše poukazuje do kultovní a kulturní sféry íránské (Charvát 2010, 21–22 s lit.), kam též náleží morfologie tamních lahví.

Nález ze SNM/NSM tak vypovídá shodně s dokladovým materiálem filologickým, podle něhož charakterizuje nomádské skupiny eurasijského stepního pásu přítomnost převážně turkických nebo íránských jazyků (např. Johansson – Bulut 2006). V nomádském prostředí užívaly společenské elity již od 7. století výpravných stolních servisů z drahých kovů, na nichž se projevovaly vlivy z Byzance, Íránu a dokonce i Číny, a turkičtí a chazarští velmoži tak mohli stolovat (mj.) i na nádobách sogdského původu (Maršák 1999, 179; o toreutice též de la Vaissière 2002, 245–246, 250).

Vztahy českých zemí a jejich blízkého okolí k tomuto prostředí nemusí být tak vzácné, jak by se na první pohled jevily. Na nově objeveném souboru pozdně „avarských“ kování z Prahy-Kosoře identifikovala Naďa Profantová kolky shodné s některými nádobami z SNM/NSM (Profantová 2018, 324). Připomeňme zde též nález zlomku pryskyřičné podložky k vytváření tepaných [repoussé] ozdob ze sekundárního uložení v zásypu severní terasy Bratislavského hradu. Kompozice zachycuje jezdce na koni, pod jehož kopyty spatřujeme ležící postavu, na puncovaném pozadí a jeví zřetelné vztahy k ikonografii SNM/NSM (Štefanovičová 2012, 319 obr. 558).

Zvláště pak třeba upozornit, že právě náš nález dokresluje ráz mikulčického předvelkomoravského prostředí, které se ohniskům kultury zpředmětněné nálezem z SNM/NSM zjevně podobalo. Dotyk s prostředím turkickým tu doplňuje kulturní impuls ze sféry íránské, zastoupený skupinou pásových ozdob s vyobrazením boje draka s plazem (možná interpretace jako boj dobra se zlem) a lidské tváře, z níž vyzařují linie zobrazující patrně paprsky světla. Jde o znázornění boha Mithry (nověji např. Raffaelli 2013, 33–40, 228–232; na Západě Löwenstein 2015, 606–607, 615–616, 621–622; k interpretaci vyobrazení Shenkar 2015, 110–113), a celou skupinu těchto artefaktů možná zhotovila jedna dílna kdesi v karpatské kotlině (Profantová 1996, 28–29). Za povšimnutí stojí, že alespoň část sémantiky pozdně sásánovských a postsásánovských vyobrazení tohoto slunečního božstva a strážce daného slova odpovídá užití pojmu „mir“ (= středoperská výslovnost Mithrova jména) v nejstarší památce české písňové tvorby, hymnu *Hospodine, pomiluj ny*, pocházejícího podle posledních výzkumů z desátého století (Čajka 2010, 33). „Žizn a mir v zemi“ zastupuje v pozdně sásánovské glyptice formule *hu-mihrih i pahlom* (Grenet 2001, 36, Grenet překládá „amitié excellente“).

Do oblasti íránské poukazuje ostatně i mikulčické vyobrazení vegetačního motivu s dvojicí ptáků se stužkami *pativa* jakožto symboly sásánovské královské moci na šijích, jemuž jsme před časem věnovali pozornost (Charvát – Kavánová 2016; o indoíránských prvcích u Slovanů Sielicki 2017). Všimněme si ostatně popisu oslav Nourúzu (íránského Nového roku), slaveného v době jarní rovnodennosti, v knize arabského historika Džáhize *Kitáb al-Tádž* („Kniha koruny“, 255/868 nebo 869 n. l.). V Bagdádu se tehdy tamní obyvatelé polévali vodou a vzájemně se ctili dary jablek a barevných vajec (Daryae 2015, 107).

K impulsům z oblastí jazyků turkických, íránských a slovanských náležely patrně též dotyky s prostředím řecko-jazyčným, pro ty však před rokem 800 nemáme z našeho prostředí žádné přesvědčivé doklady.

K tomu třeba minimálně v českých zemích připočíst kontakty s prostředím hovořícím starohornoněmecky. Znalci praví, že česká výslovnost jména patrona biskupství řezenského Jimrama musela do našeho jazyka proniknout před rokem 800 nebo nejpozději kolem něho, kdy se ještě jméno v tamním prostředí vyslovovalo s hláskou j (Zeschick 1993, 5). Stejně vypovídá i české slovo vánoce, pravděpodobně převzaté ze starohornoněmeckého výrazu *wînnahen* v podobě *vęnoce jako „stará výpůjčka předcyrilometodějská“ (Frolec 1988, 21 s lit.).

Mikulčický nápis tak přispívá k pochopení tamního mocenského centra 8. století jako jednoho z mocných a vlivných dvorů ve sféře vlivu pozdního avarského kaganátu, přijímajícího z tehdejších ústředí kulturní a duchovní impulsy z východu, jihu i západu. Není tedy divu, že toto ústředí, vyznačující se pestrou a bohatou kulturou mnoha zdrojů a inspirací, zrodilo posléze první státní celek na území západních Slovanů.

K tomu již jen malou poznámku: existence turkických runových nápisů se v našem prostředí zpravidla poněkud přímočaře spojuje s Avary. Nehledě k tomu, že runového písma užívala celá řada etnických skupin eurasijského stepního pásu hovořící turkickými jazyky, nelze přirozeně bez podrobnějšího zdůvodnění spojovat náš nález s přítomností mluvčích turkického jazyka v Mikulčicích a už vůbec ne s jejich případným nadřazeným sociálním postavením tamtéž. Nosičem nápisu je tu zbraň, dokonce nebezpečná a obávaná, a tudíž atraktivní zbraň, jejíž cesta do jihomoravského ústředí mohla vésti velmi mnoha oklikami a zákrutami.

Petr Charvát

PŘÍLOHA

Plné znění textu, v němž Vladimir Tišin interpretuje mikulčický runový nápis

The Mikulčice Runiform Inscription

1. The runiform inscription contains four signs, but, as far as can be judged by the drawing, the outlines of the right $\curvearrowright$ outside sign are not entirely clear. The form of the following one from the right side can be compared to the sign found in Nagy-Szent-Miklós and Szarvas Inscriptions (Kyzlasov 1990, 72 [tabl. XI, line 11]; Kyzlasov 1994, 36 [tabl. XI, line 11]). The fact indicates, firstly, that the Mikulčice Inscription can be considered as belonging to the same writing tradition as two mentioned above, and, therefore, secondly, it should be turned upside down and be read from right to left.

2. In view of the similarity of signs researched to those from Nagy-Szent-Miklós runiform inscriptions, the reading may rely on the very identifications made by Gyula Németh just in 1932 (Németh 1932). The attempt to decipher these inscriptions, made by Gy. Németh, is one of many, but it is based on a method that is fundamentally different from formal comparisons of the analyzed script with the graphic fund of other writing runiform systems. The Hungarian Turkologist showed most clearly the cardinal differences of this group of runiform inscriptions from the Old Turkic, the so-called Orkhon-Yenisei, runic and Székely-Hungarian runiform script. Despite the skepticism of some Turkologists he had not changed his mind (Németh 1971, 9–13). So, after years he wrote: “However, I very much doubt in the possibility of giving an analysis of certain problems of our material with the strict philological exactness and consistency... <...> In many cases I am unable to decide... <...> However, no representative of the rigorous philological method can made me believe e.g. that $\curvearrowright \curvearrowright \curvearrowright + \curvearrowright \curvearrowright = B^u yla \check{C}ab^n$ is not a sure reading – since the phonetical values of the individual letters are verified by the whole “cross-word puzzle” – and that *BOYHAA ZOAIAN*. All that has nothing to do with *B^u yla \check{C}ab^n* – only because of the possibility of pointing out several philological “irregularities” in this identification. Moreover, these “irregularities” appear to be in their turn correct special forms and are thus of prime importance” (Németh 1971, 12).

Then Sergei G. Klyashtorny (Klyashtorny 1979; Klyashtorny 2006; Ilyukov – Klyashtorny 1991, 155–161) and András Róna-Tas (Róna-Tas 1985), employing the Gy. Németh identifications, had also proposed the reading of some runiform inscription from the territory of Eastern Europe. It should be mentioned that S. G. Klyashtorny’s views suggesting the attribution of both the Nagy-Szent-Miklós inscriptions and the Mayaki citadel ones to a single system of writing, was criticized by Igor L. Kyzlasov (Kyzlasov 1990, 71). In the case of A. Róna-Tas, which relates to the Szarvas Inscription, containing signs close to the Nagy-Szent-Miklós ones, there appeared a hope for the prospect of deciphering a certain group of inscriptions, based on the results of Gy. Németh’s research. Talât Tekin, agreeing with Gy. Németh’s attempt, had considered it possible to make a few insignificant and contradictory corrections in some of the readings (Tekin 1987, 30–33).

3. Prof. Sergei G. Klyashtorny in his letter of 29.05.1998 to Dr. Luděk Hřebíček, had attributed the Mikulčice runiform Inscription as “the most Western sample of Khazar-Bulgarian writing” and reported on the successful decipherment of the inscription, as far as it could be done, based only on the drawing. According to S. G. Klyashtorny, the text is a magic spell with meaning: “Pomogai! Vyruchai!”.

In terms of the Old Turkic lexical fund, I tried to substitute for various words having the semantics indicated by S.G. Klyashtorny, under the claimed phonemic values of the runiform signs even theoretically, but I’m not able to understand what word the researcher had in mind.

4. So, according to findings of Gy. Németh and additions made by A. Róna-Tas (Németh 1932, 22; Németh 1971, 35–36; Róna-Tas 1985, 242 [XI. tab.]), because of the denotation of the last sign of Mikulčice inscription is unclear, we can identify the signs in two ways (Fig. 1).

Version 1	Version 2
4 3 2 1	4 3 2 1

Fig. 1. Variants of identification of signs of the Mikulčice Inscription

It should be mentioned that László Károly had already the possibility of reading of two newly-found in Hungary runiform inscription on the bone plates based on the proposals of Gy. Németh and A. Róna-Tas. However, he noticed some methodological problems of their suggestions, and thus carefully refrained from his own attempt to offer reading and translation of the inscriptions (Szalontai – Károly 2013, 388, 390–391).

Following the same path, we, nevertheless, can only designate the available possibilities, simultaneously testing the hypotheses of the last mentioned researchers on the new material.

Tabl. 1. Identification of phonemic values of runiform signs

Number of a Sign	Gy. Németh	A. Róna-Tas	T. Tekin
1	s	s	?
2	a (â), ä / e	o, u	o, u
3	r	r ¹	r
4 (vers. 1)	k	k	?
4 (vers. 2)	š	y	y ¹

4.1. According to identifications made by Gy. Németh, the reading in Version 1 gives the following results (Fig. 2).

Fig. 2. Reading the Version 1 following identification of phonemic values of runiform signs, according to Gy. Németh

Transliteration:	SARk
Transcription:	sär(i)k / sär(ä)k / särk

Basing on available sources, I have not found any similar form in Old Turkic lexicon. But they may be found in the Turkic comparative dictionary by Wilhelm Radloff.

So, there are

cäpäk , Uigh. (resp. Karakh.) 'Glosse zu caḡyäk (K.B. 103,20), welches ich dem Zusammenhange nach «Funke» übersetze' (Radloff 1911, 459);

cepäk, Kir. (resp. Kazakh) 'aufrechtslehend'; compare *cepäk ky.ɯak* 'mit aufrechtslehenden Ohren' (Radloff 1911, 459);

cäpik , Chag. 'ausgebreitet, eben; ein flacher Ort', with the remark 'von cäp+κ' (Radloff 1911, 460);

cäpik, in form , KazTatar 'nüchtern werden' (Radloff 1911, 460);

cepik, Kir. (resp. Kazakh) 'der Genosse, der Theilnehmer' (Radloff 1911, 460);

cäpik, Kir. (resp. Kazakh) 'verrwirt, in Verlegenheit' (Radloff 1911, 460).

For the Old Turkic period we notice only the verb *sär-*, trans. 'to endure (something)', intrans. 'to be patient', and, since the Old Uighur texts, 'to stand/remain in one position' (Clauson 1972, 843; *Drevnetiurkskii slovar'* 1969, 496; Radloff 1911, 457). In the case it should be here the Old Turkic suffix *-(O)K*, forming the deverbal nouns, which expresses the object of transitive verb stems or the subject of intransitive ones (Erdal 1991, 224–261). This allows us to expect here the form **säriük* (or, most likely, **säriök?*), because of the second vowel is not a part of verbal stem. We can also assume the dropping of narrow vowel in the position between /r/ and /k/, in morpheme juncture (Erdal 1991, 224, 225; Erdal 2004, 110, 132–133). As result, there is a form **särk*. However, the last is most hypothetical because the phenomenon is attested only in the cases related both to derivatives from monosyllabic stems having rounded vowels, or to the vowels of archphoneme in two-syllable (producing or secondary, derivative) stems, being originally in non-first closed syllable and after suffixation getting into the medial unstressed position.

Another variant, being morphologically identical, can be offered in the case of the representation, as a basing stem, the verb *sär-* 'to stretch', the senses of which are similar with other verb *yay-, yaz-* (*Etimologičeskii slovar'* 2003, 242).

In both cases we can also assume the existence of the two-syllable verb forms like **säriä-* or **sari-*, allowing to get the derivatives **säriä-k* or **sari-k* respectively, being, however, unknown in Old Turkic.

We may also find here the form converted by suffix *-GAK*, being, perhaps, an instrumental name (Erdal 1991, 391–396), with the possibility of dropping /g/: *-GAK > -AK* (Erdal 1991, 395). The phenomenon mentioned is known not only in Oghuz Turkic languages. Thus, we can see the form *särgäk* attested by Mahmüd al-Qašyari in the sense 'pokachivanie, shatanie' (*Drevnetiurkskii slovar'* 1969, 496), or, according to Sir Gerard Clauson, "al-ihzâz wa'l-tamâyul 'swaying, tottering', from drunkenness and the like; one says *esrük sergeklerli*: 'the drunken man swayed (*tamâyala*)'" (Clauson 1972, 850). Formally, it is possible to find in the Mikulčice Inscription the form **säriäk < särgäk*.

4.2. The text in Version 2, following Gy. Németh's identification, should look as follows (Fig. 3).

Fig. 3. Reading the Version 2 following identification of phonemic values of runiform signs, according to Gy. Németh

Transliteration:	SARŠ
Transcription:	sär(i)š / sar(i)š

This variant allows to see here a deverbal suffix *-Xš* is using to convert names denoting objects and, perhaps, agents of transitive verbs, that, however, means a derivation from the stem containing a second vowel (Erdal 1991, 262–275), i.e. **säri-* or **sari-* because of absence of the occurrence of synharmonism, according to Gy. Németh. For the second stem we may find the parallel that is attested by Mahmüd al-Qašyari *saru-* 'zavertyvat', *namatyvat'*, *obmatyvat'* (*Drevnetiurkskii slovar'* 1969, 490), 'to wind or wrap (something Acc.)', round (something)' (Clauson 1972, 844). Compare the derivative *saruš-* > *sariš-* in cooperative meaning (*Drevnetiurkskii slovar'* 1969, 489; Clauson 1972, 855).

Another decision may be offered with the suffix *+Xš* in its addition to color names giving them a context with the meaning 'ish' (Erdal 1991, 102–103). So, we can see here the form of **sari* 'yellow' and, then, the derivative **sariš* should to be in the sense 'yellowish'. However, only the form *sariš* is attested in Old Turkic (*Drevnetiurkskii slovar'* 1969, 488; Clauson 1972, 848). The form without final *-γ* is typical primarily for Oghuz and then Kipchak Turkic languages (*Sraonitel'no-istoričeskaia grammatika* 2001, 601).

4.3. According to A. Róna-Tas corrections, result for the Version 1 follow (Fig. 4).

Fig. 4. Reading the Version 1 following identification of phonemic values of runiform signs, according to A. Róna-Tas

Transliteration:	Sur'k
Transcription:	sor (ä)k / sor+k

This is a most difficult situation, even without a theoretical assumption of a violation of synharmonism reflected in the orthography. So, the first lexeme should be only a verb form which is *sör-* 'sosat', *vysasyvat'* (*Drevnetiurkskii slovar'* 1969, 509), 'to suck (something Acc.); to suck up, or out (something Acc.)' (Clauson 1972, 843) or *sör-* 'sprashivat', *rassprashivat', iskat'* (*Drevnetiurkskii slovar'* 1969, 509), 'to ask (a question); to inquire about (something Acc.)', etc. (Clauson 1972, 843–844). In the second word we may see a verb *äk-* 'seiat', *sypat'* (*Drevnetiurkskii slovar'* 1969, 167), 'to sow (seed Acc.) in (the ground Dat.); to sow (a field Acc.)' (Clauson 1972, 100). Looking for any homonymic form in later dialects (Radloff 1893, 674–676) should only represent an uncertain assumption. Another

version may be assumed in the finding here the postclitic particle (O)k noting an immediacy of the action. It sometimes drops its vowel following after the forms ending by a consonant and, in most cases, does not adhere to synharmonic (Erdal 1991, 60–61; Erdal 2004, 91, note 158, 125, 137, 245, 342–343). Theoretically, this would present a form *sork < *sor (ö)k, with the translation ‘Let’s suck here!’ or ‘Let’s ask already!’, both of which are, of course, out of any context.

4.4. The reading of the text in Version 2 on the grounds of identification made A. Róna-Tas is also given below (Fig. 5).

Fig. 5. Reading the Version 2 following identification of phonemic values of runiform signs, according to A. Róna-Tas

Transliteration:	Sur ^h y
Transcription:	sor (a)y

If we accept the possible interpretations of the first lexeme, it is difficult to find an adequate variant for interpretation of the second one. It is hard to see here anything close to the Turkic *ay* ‘moon’. Rather it should be here a verb *ay-* ‘govorit’, *rasskazyvat*, *raz’iasniat*, *tolkovat*’, ‘*nazyvat*’, ‘*ukazyvat*’, *rasporiazhat’sia*, *rukovodit’* (Drevnetiurkskii slovar’ 1969, 25), “(1) Intrans. ‘to speak’; (2) ‘to say, declare, prescribe (something Acc.)’; (3) ‘to say’ with the words said in *oratio recta*” (Clauson 1972, 266). However, I do not think that it is a good idea to read here a phrase containing two motive verbs like ‘Ask! Speak!’.

5. As a result, I can repeat only the fact of a certain identification of the inscription, despite its shortness, to be close to the Nagy-Szent-Miklós and Szarvas ones in their graphic fund. However, any attempts at reading must be based on the existing methods, the results of which have not yet been confirmed. Even in such a case the interpretation of phonemic values of signs offered by Gy. Németh seems more useful, than identifications by A. Róna-Tas.

6. An interesting variant of interpretation can be proposed in the case of assuming the language of the Mikulčice Inscription having belonged to the western branch of Turkic languages, referred to as Oghuric/Bulgarian/Chuvash group. So, in one of so-called Proto-Bulgarian inscriptions in Greek letters dated to 813 A.D., we may find the word *σαρακτων* (or *σαρακτος*), first translated by Veselin Beševliev (and similarly by Omeljan Pritsak) as *d’rzhava* ‘realm, state, empire’ or later ‘voiska’, including then the variant offered by Karl H. Menges being ‘v’or’zhena voiska’, ‘boini sili’. K.H. Menges compared the stem found with the Common Turkic *yaraq* ‘weapon, armour’ allowing such a phonetic phenomenon as palatalization of initial /y/ > */ś/, accordingly reflected here in the case of *yaraq* > *śaraq (Menges 1951, 117–118; Beševliev 1992, 61, 63, 189; cf. Pritsak 1955, 11, 71).¹ Sir Gerard Clauson noticed the form *yariq* in both Old Turkic and Middle Turkic texts with the sense ‘body armour’ (Clauson 1972, 902, 194). But the graphical forms attested in the Khösö Tsaidam Inscriptions, that are of Kül Tegin (Eastern site, lines 32, 33) and Bilgä Qayan (Eastern site, line 19) ones do not show clearly a second vowel as narrow, expecting a special syllabic sign /qī/ ~ /iq/ (Şirin User 2009, 181, 190, 311, 312). So, it is possible that the original form of the *yaraq can be the *yaryaq one converted by suffix -GAK and attested in the sense ‘skin’ (Srvanit’el’no-istoricheskaia grammatika 2001, 575–576).

6.1. Peter B. Golden (Golden 1981, 74) had noticed also the possibility of correlation that form to ComTurk. *yađāg* ‘on foot’ (as opposed to ‘on horseback’), reflected in OTurk (Orkh.) in the following contexts: *yađāy süsin* ‘their infantry’ (as apposed to *atliy süsi* ‘their cavalry’), (two-thirds of them were mounted) *bir ülügi yađay* ‘one-third on foot’, *yadaγin* ‘on foot’, OUigh. *bäs yüz kädimlig yađay* ‘500 lightly-armoured (?) infantry’, Karakh. *yađay* (written ?*yadaγ*) ‘pedestrian, on foot’ (*al-rājil*), *qayū yer qulačlayū yūgrür yađay* ‘some run on foot striding over the ground’, Chag. *yayaq* ‘pedestrian, on foot’ (*piyāda*), Khwar. *yađay* id., Qip. *yāyāγ* ‘pedestrian, on foot’ (*al-rājil*) (opposite to ‘mounted’ *atli*), Osm. *yayaq*, *yayan* (<*yadađin?), *yaya* id.; cf. Khakas. *čazay*, Tuv. *čaday*, Kyr. *jö*, Kazakh *jayaw*, Uzb. *yayov*, Az. *yaya* id. etc. (Clauson 1972, 887, 704, 618); also cf. Karakh. *yađay*, *yađay* ‘peshii’ (‘infantry’) (Drevnetiurkskii slovar’ 1969, 222, 223). In addition, see the reinterpretation of *ülkär cärik* (an Auslaut is not discussed here) with the sense ‘gruppa voisk’ (‘a group of troops’) in the compendium by Maḥmūd al-Qāšyārī (MK I 95) (Srvanit’el’no-istoricheskaia grammatika 2006, 349). As P. B. Golden wrote, ComTurk. *yađayin* ‘peshkom’ (‘on foot’) corresponds to Chuv. *śuran*. So, based on the summarized data of common semantic development and phonological processes in different languages (Qipchaq, Ottoman) it possible to assume the existence in Oghuric a same term in a form *saraq ‘army (of infantry)’ (Golden 1981, 74–75).

The initial sound palatalized should be represented as phoneme /j/. In Chuvash the process of transition [j] to [ś] was completed, but the pattern of Volga Bulgarian epitaphs shows that at last there was not yet a sibilant at least in 14th century (Erdal 1993, 121). At the same time there are additional arguments to attest the phenomenon in Danube Bulgarian (cf. Menges 1951, 109; Tekin 1987, 19, 61–62). As additional evidence, P. B. Golden also gave a summarized data on the existence of initial /ś/ in the one of Oghuric dialects, referring to the period before 9th century (Golden 1981, 74).

6.2. At the same time P. B. Golden and then Anna V. Dybo have compared it to the Common-Turkic *čärig* (Golden 1981, 75; Dybo 2007, 68), that are OTurk. *čärig* “ ‘troops drawn up in battle order’, a rather more restricted concept than ‘army’, which was *sü*, but when *sü*: became obsolete it was used more generally for ‘army, troops’ “. In this meaning it can be found in Old Uighur, Karakhanid and late Middle Turkic texts (Clauson 1972, 428–429). See also OHung. *sereg* (*serëg*) ‘Haufe, Menge, Schar’ < OChuv. *čärik (Z. Gombocz), *säreg (G. Doerfer) or *śäräk/*šäräk (P. B. Golden); Chuv. *śar(a)* ‘army’ (Gombocz 1912, 116; Doerfer 1967, 70; Golden 1981, 76; on the etymology also see: Poppe 1967, 512–513; Shervashidze 1989, 60–61; Fedotov 1996, 86).

¹ K. H. Menges used the Latin letter /j/ to denote the voiced palatal approximant [y], as is also done by scholars of the Russian tradition.

6.3. There are not only problems with the reconstruction of an original pronunciation of Greek σ and a , first of which could indicate /s/, /š/ and, as P. B. Golden noticed, /ś/, and the second one used mostly for denotation of /a/, /ä/, /o/ (Moravcsik 1983, 35, 31; Golden 1981, 76). In the abovementioned Middle Greek Inscription (No. 47) containing the word analyzed, a palatal wide vowel in Greek words is indicated by signs ϵ or α (Beshevliev 1992, 187). Even in the case that the decision can be found, at the same time there is another problem related to the pronunciation of the last consonant. Despite the fact that in the Uighur script and in the Arabic one used in Muslim Turkic texts there is not a graphic distinction between the unvoiced velar /k/ and voiced one /g/, the Old Turkic runic form does not leave any doubt. A graphical system of Proto-Bulgarian inscriptions in Greek letters excludes, too, the observation of the voice distinction between voiceless front and back velars. The grapheme χ was used, as we may imagine, for designation of a voiced velar fricative / γ / in Turkic words (Sinor 1954, 179), but there are no voiceless velar fricatives originating, for example, from back stop consonant being apparently a velar /k/ and even not an uvular /q/ (Menges 1951, 112; Dybo 2014).

As the comparative material implies, in the cases with stems with guttural Auslaut, containing original Common Altaic /r/, i.e. adequately reflected in Common-Turkic, Chuvash and Mongolian, one should expect the voiceless final consonant, i.e. containing -k/-q (Róna-Tas 1971). According to A. Róna-Tas, the final -g in Turkic loan-words in Old Hungarian ending by -k, should be considered as an indicator of the period related to borrowing, in which Hungarians, who had a long contact with Turkic-speakers of Chuvash type before, came into contact with Turkic-speakers of non-Chuvash type (Róna-Tas 1991, 108, 109).

If one would consider the element -rov as representing the suffix $*+tu < +IXG$ with dissimilation of the initial consonant and dropping the final one (Menges 1951, 118; Golden 1981, 77), this could be an additional argument to the existence of such phenomena in Proto-Bulgarian as dropping the final voiced velar, as it is in Chuvash (Róna-Tas 1971, 30, 32). It should be mentioned here, despite the fixed fact of the phenomena of the loss of the final -g in Auslaut in Volga Bulgarian, where we have -ig# > -üw#, even, at least in the early 10th century (Erdal 1993, 118), there is no reliable evidence to see it in Proto-Bulgarian or in the other Oghuric dialects as a whole.

6.4. So, it is possible to compare the basing of the phonetic interpretation of runic signs made by Gy. Németh on the runic transliteration SARk with the hypothetical $*šäräk$ or $*šärík$ (Fig. 2). The first mentioned form, with a wide vowel in the second syllable, is caused by the comparison with the Proto-Bulgarian $\sigma\alpha\rho\alpha k$. The second form, containing a second narrow vowel, that can be reconstructed from that attested by Zoltán Gombocz (Gombocz 1912, 116) as OHung. /ë/ reflecting [i], had originated, following to Nicholas Poppe (Poppe 1967, 513), from the verb $\check{c}är$ 'kämpfen' attested in Teleut as "veralt." (Radloff 1905, 1966), that to be compared with hypothetical Oghuric $*šär$. At the same time, the available data on the Chuvash give the reason to speak of the development of the Chuv. /ä/ in non-first syllables from the ComTurk. /i/ (Levitskaya 2014, 100, 117). This was the cause for arguing for the existence of a suffix of $*(X)K$ type (cf. Chuv. nominal suffix -äk and adjectival one -ak in Levitskaya 1976, 154).

Not only a phonetic form registered in both Old Turkic and Middle Turkic languages, that is $\check{c}äri\check{g}$, causes the idea about the morpho-phonology of the analyzed form as of just Oghuric origin. So, if we look here at a narrow vowel in any language close to Old Turkic, the vowel can be dropped, being in the position between the sonorant /r/ and velar stop /k/, in morpheme juncture, although not all such cases can be explained satisfactorily (Erdal 2004, 132–133). On the contrary, the confrontation between the reflection of such type Common Turkic forms in Chuvash and the most of Turkic languages shows that it is impossible in Chuvash to use the cluster /rk/ in the end of words, i.e. -rK#. That typical features had developed after the discharge of languages of Chuvash type from the Common Turkic (*Sravnitel'no-istoričeskaia grammatika* 2002, 701, 703; *Sravnitel'no-istoričeskaia grammatika* 2006, 55–56). Thus, following the hypothetical reconstruction we can assume the fact of the parallel formation of the ComTurk. $\check{c}äri\check{g} < *čär$ + $-(X)g$ and Oghuric $*šär$ + $*(X)k$ is different from the Chuv. $\check{s}ar(\check{ä})$, that all have developed in different historical periods.

According to the original hypothesis put forward by A. Róna-Tas, the reconstructed so-called Western Old Turkic, which, during the early periods of its history, was a group of various Chuvash type dialects, had produced $-Vg > -V\gamma$, as a result of coinciding both velars -Vk and -Vg and then, in the late period of Western Old Turkic, the form $*čäri\check{g} > *čäri\check{\gamma}$ was borrowed to Old Hungarian in a form with the change of final - γ by -g, i.e. OHung. $\check{c}erig > Hung. sereg$ (Agyagási – Csúcs 2012, 454–455). This does not contradict the earlier dating of transition of the Western Old Turkic initial $\check{c}$ - to the Late Old Hungarian (6th–10th centuries A.D.) as $\check{c}$ -, later became $\check{s}$ - (Agyagási – Csúcs 2012, 453–454). At the same time, neither does it contradict the expectation of an existence of an initial $*š$ - in an original Turkic form.

6.5. In such case, however, one more difficulty that requires explanation should be postulated. It is an interpretation of the sign with meaning /s/ as alveo-palatal or even palatal sibilant, i.e. [ś] or [š] respectively.

As was noticed by Oleg A. Mudrak, in many cases, at least, in three largest Old Turkic runic writing monuments (Kül Tegin, Bilgä Qayan, Tonyuquq) the sign |s²/ (denoted by the researcher as /ś/) usually marked the unvoiced alveolar sibilant in combinations with front vowels, but also as palatal sibilant with narrow vowels in both front- and back-vocalic words. These and other characteristics caused the hypothesis, voiced by the researcher, about the repercussion of a palatalization in Old Turkic as a sibilant in the conjunction with the back narrow vowel (*Sravnitel'no-istoričeskaia grammatika* 2006, 57–58).

This is not important for us as a whole, because of absence of such combinations in the inscription analyzed. However, even the fact of the existence of the phonological phenomenon should be emphasized. The interesting fact is that the Tonyuquq inscription uses the sign /s¹/ to denote a phoneme /š/ in combination with low back unroun-

ded vowel /a/ (*šad, šantun, aša-, taš*, etc.). The local features of graphics of each of inscriptions should be studied especially, but the last mentioned fact is that to what we can appeal in our case.

7. So, the reading of the hypothetical *šārāk or maybe *šārik can correlate with the Proto-Bulgarian *σapak* exceptionally, in fact, having no secure interpretation. But it is even in such case, that the reading meets difficulties in terms of historical phonetics.

8. As was already mentioned, all the above variants of reading, no matter which one looks the most reasonable, are highly speculative due to the fact that scientists do not yet have grounds to confidently attribute and decipher the Eastern European runiform writing(s), including inscriptions in the script of Nagy-Szent-Miklós type. For this reason, any interpretations of the received readings seem premature.

List of Languages: Az. – Azerbaijani (Azeri Turkic); Chag. – Chagatai; Chuv. – Chuvash; ComTurk. – Common Turkic; Hung. – Hungarian; Karakh. – Karakhanid (Hakani); Kazakh – Kazakh; Khakas. – Khakas; Khwar. – Khwarazmian Turkic; Kyr. – Kyrgyz; OChuv. – Old Chuvash; OHung. – Old Hungarian; Osm. – Ottoman (Osman); OTurk. – Old Turkic; OUigh. – Old Uighur; KazTatar – Kazan Tatar; Kir. (resp. Kazakh) – “Kirgiz” [an obsolete definition]; Qip. – Qipchaq; Tuv. – Tuvan (Tuvinian); Uigh. (resp. Karakh.) – “Uighur” [an obsolete definition]; Uzb. – Uzbek.

Vladimir V. Tishin

LITERATURA

- Agyagási, K. – Csúcs, S. [Review] 2012: Róna-Tas, András – Berta, Árpád: West Old Turkic. Turkic Loanwords in Hungarian. Part I–II. *Turcologica*. Band 84. Wiesbaden. 2011. 1494 oldal / Nyelvtudományi Közlemények. 108. köt. 443–570.
- Beshevliev, V. 1992: P’rvob’lgarski nadpisi. 2nd expanded ed. Sofia.
- Borgolte, M. 1986: Die Grafen Alemanniens in merowingischer und karolingischer Zeit – Eine Prosopographie. Sigmaringen.
- Clauson, G. 1972: An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford.
- Čajka, F. 2011: Církevněslovanská legenda o svaté Anastázii. Praha.
- Daim, F. – Gschwantler, K. – Plattner, G. A. – Stadler, P. edd. 2015: Der Goldschatz von Sännicolau Mare (ungarisch: Nagyszentmiklós): veranstaltet vom Römisch-Germanischen Zentralmuseum Mainz in Kooperation mit der Antikensammlung des Kunsthistorischen Museum Wien, 7.–9. Oktober 2010. Mainz.
- Daryaei, T. 2015: Zoroastrianism under Islamic Rule. In: M. Stausberg – Y. Sohrab-Dinshaw Vevaina (eds.), *The Wiley Blackwell Companion to Zoroastrianism*. Chichester (West Sussex), 103–118.
- Doerfer, G. 1967: Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen vor allem der Mongolen- und Timuridenzeit. Wiesbaden. Bd. III. Türkische Elemente im Neupersischen (Akademie der Wissenschaften und der Literatur: Veröffentlichungen der Orientalischen Kommission. Bd. XX).
- Drevnetiurkskii slovar’: V. M. Nadelyaev, D. M. Nasilov, E. R. Tenishev, A. M. Shcherbak (eds.) 1969: Drevnetiurkskii slovar’. Leningrad.
- Dybo, A. V. 2007: Lingvisticheskie kontakty rannikh tiurkov. Leksicheskii fond. Pratiurkskii period. Moscow.
- Dybo, A. V. 2014: Bulgarskie zaimstvovaniia v vengerskom: problema otrazheniia *q-. In: B. K. Salaev (ed.), *Aktual’nye problemy sovremennogo mongolovedeniia i altaistiki: Materialy Mezhdunarodnoi nauchnoi konferentsii posviashchennoi 75-letiiu so dnia rozhdeniia i 55-letiiu nauchno-pedagogicheskoi deiatel’nosti professora V. I. Rassadina (Elista, 10–13 noiabria 2014 g.): tezisy dokladov i soobshchenii*. Elista, 86–93.
- Erdal, M. 1991: Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon. Wiesbaden (*Turcologica*. Bd. 7). Vol. I–II. XIV.
- Erdal, M. 1993: Die Sprache der wolgabolarischen Inschriften. Wiesbaden (*Turcologica*. Bd. 13).
- Erdal, M. 2004: A Grammar of Old Turkic. Leiden–Boston (*Handbook of Oriental Studies, Section 8 Uralic & Central Asia*. Vol. 3).
- Etimologicheskii slovar’ tiurkskikh iazykov*: A. V. Dybo (ed.) 2003: *Etimologicheskii slovar’ tiurkskikh iazykov: Obshchetiurkskie i mezhtiurkskie leksicheskie osnovy na bukvu “L”, “M”, “N”, “P”, “S”*. Moscow.
- Frolec, V. 1988: Vánoce v tradici českého lidu. In: V. Frolec a kol., *Vánoce v české kultuře*. Praha, 13–125.
- Grenet, Fr. 2001: Mithra dieu iraniien: nouvelles données. In: *Topoi*, volume 11/1, 35–58, dostupný z adresy http://www.persee.fr/doc/topoi_1161-9473_2001_num_11_1_1927 [31. 3. 2018].
- Charvát, P. 2010: Slyšte volání muezzinovo. České země a arabský svět ve starším středověku (do roku 1300). Plzeň.
- Charvát, P. – Kavánová, B. 2016: Státmost na křídlech času. In: E. Doležalová – P. Sommer (edd.), *Středověký kalendoskop pro muže s hůlkou*. Praha, 333–340.
- Fedotov, M. R. 1996: *Etimologicheskii slovar’ chuvashskogo iazyka*. T. 2: S – Ia. Cheboksary.

- Golden, P. 1981: Proto-Bulgarian *σαρακ-τος/-τον* // Turkic-Bulgarian-Hungarian Relations (VIth-XIth Centuries). Ed. by Gy. Káldy-Nagy. Budapest (Studia Turco-Hungarica T. V), 73-77.
- Gombocz, Z. 1912: Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache. Helsinki (Suomalais-ugrilaisen Seuran toimituksia 30).
- Ilyukov, L. S. – Klyashtornyi, S. G. 1993: Runicheskoe graffito iz rannesrednevekovogo kochevnicheskogo pogrebeniia v doline r. Sal. In: Onomastika i epigrafika srednevekovoi Vostochnoi Evropy i Vizantii. Ed. by V. P. Yaylenko. Moscow, 151-163.
- Johanson, L. – *Bulut Chr.* 2006: Turkic-Iranian Contact Areas: Historical and Linguistic Aspects. Wiesbaden.
- Kavánová, B. 1995: Knochen- und Geweihindustrie in Mikulčice. In: Studien zum Burgwall von Mikulčice I. Brno, 113-378.
- Kavánová, B. 1997: Bronzová zoomorfní faléra z Mikulčic a její zařazení ve stratigrafii sídliště na předhradí, Právěk NŘ 7, 373-388.
- Klanica, Z. 1995: Zur Periodisierung vorgrossmährischer Funde aus Mikulčice. In: Studien zum Burgwall von Mikulčice I. Brno, 379-469.
- Klyashtornyi, S. G. 1979: Khazarskaia nadpis' na amfore s gorodishcha Maiaki, Sovetskaia arkheologiiia 1979/1, 270-275.
- Klyashtornyi, S. G. 2006: Runicheskíe graffiti iz Priazov'ia i khazarskii titul u Ibn Fadlana. In: S. G. Klyashtornyi, Pamiatniki drevnetiurkskoi pis'mennosti i etnokul'turnaia istoriia Tsentral'noi Azii. St. Petersburg, 362-366.
- Kyzlasov, I. L. 1990: Drevnetiurkskaia runicheskaiia pis'mennost' Evrazii (opyt paleograficheskogo analiza). Moscow.
- Kyzlasov, I. L. 1994: Runicheskíe pis'mennosti evraziiskikh stepi. Moscow.
- Levitskaya, L. S. 1976: Istoricheskaiia morfologiia chuvashskogo iazyka. Moscow.
- Levitskaya, L. S. 2014: Istoricheskaiia fonetika chuvashskogo iazyka (Ed., preface, notes by P. Ya. Yakovlev). Chelboksary.
- Löwenstein, S. zu 2015: Mythologische Darstellungen auf Gebrauchsgegenständen der Spätantike. Die Appliken- und reliefverzierte Sigillata C³/C⁴, Kölner Jahrbuch 48, 397-823.
- Maršak, B. I. 1999: Sogd VI-VIII vv. Ideologija po pamjatnikam iskusstva. In: G. A. Brykina (ed.), Srednjaja Azija i Dal'nyj Vostok v epochu srednevekov'ja – Srednjaja Azija v rannem srednevekov'e. Moskva, 175-191.
- Menges, K. H. 1951: Altaic Elements in the Proto-Bulgarian Inscriptions, Byzantion 21, 85-118.
- Moravcsik, Gy. 1983: Byzantinoturcica. 3. unv. Auflage. Leiden (Berliner Byzantinische Arbeiten. X). Bd. II. Sprachreste der Türkvölker in den byzantinischen Quellen.
- Németh, Gy. 1932: A nagyszentmiklósi kincs feliratai, A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 30, 5-35.
- Németh, Gy. 1971: The Runiform Inscriptions from Nagy-Szent-Miklós and the Runiform Scripts of Eastern Europe, Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae 21, 1-51.
- Poppe, N. 1967: On Some Military Terms in the Yüan-Ch'ao Pi-Shih, Monumenta Serica 1967, 506-517.
- Pritsak, O. 1955: Die bulgarische Fürstenliste und die Sprache der Protobulgaren. Wiesbaden.
- Profantová, N. 1996: To central Asia and beyond: Oriental motifs in the applied arts of the LA and Great Moravian epochs. In: P. Charvát – J. Prosecký (eds.), Ibrahim Ibn Ja'qub at-Turtushi: Christianity, Islam and Judaism Meet in East-Central Europe c. 800-1300 A.D. Praha, 26-37.
- Profantová, N. 2018: Byzanz am Ende der Welt? Ein Beschlag mit Kaiserporträt aus Mittelböhmen. In: J. Drauschke et al. (eds.), Lebenswelten zwischen Archäologie und Geschichte, Festschrift für Falko Daim zu seinem 65. Geburtstag (Monographien des RGZM Bd. 150). Mainz, 325-336.
- Radloff, W. 1893: Versuch eines Wörterbuchs der Türk-Dialekte. Bd. I. Die Vokale. Pt. 1 St. Petersburg.
- Radloff, W. 1905: Versuch eines Wörterbuchs der Türk-Dialekte. Bd. III. Die Vokale. Pt. 2 St. Petersburg.
- Radloff, W. 1911: Versuch eines Wörterbuchs der Türk-Dialekte. Bd. IV. Pt. 1 St. Petersburg.
- Raffaelli, E. G. 2013: The Sih-rōzag in Zoroastrianism – A Textual and Historico-Religious Analysis. London – New York.
- Róna-Tas, A. 1971: On the Chuvash Guttural Stops in the Final Position. In: L. Ligeti (ed.), Studia Turcica. Budapest (Bibliotheca Orientalis Hungarica. XVII), 389-399.
- Róna-Tas, A. 1985: A szarvasi tütartó felirata, Nyelvtudományi közlemények 87, 225-249.
- Róna-Tas, A. 1999: Hungarians and Europe in the Early Middle Ages: An Introduction to Early Hungarian History. Budapest.
- Shenkar, M. 2015: Images of Daēnā and Mithra on two seals from the Indo-Iranian borderlands, Studia Iranica 44/1, 99-117.
- Sherwashidze, I. N. 1989: Fragment obshchetiurkskoi leksiki. Zaimstvovannyi fond, Voprosy iazykoznaniiia 1989/2, 54-92.
- Sielicki, St. 2017: Indo-Iranian parallels of the Slavic water rites of the oath and guilt confirmation attested in

- Medieval Latin accounts and Slavic law codices, *Studia mythologica Slavica* 20, 33–54.
- Sinor, D.* 1954: Qapqan, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 1954, 174–184.
- Sravnitel'no-istoricheskaia grammatika tiurkskikh iazykov. Leksika 2001:* Tenishev, E. R. (ed.), *Sravnitel'no-istoricheskaia grammatika tiurkskikh iazykov. Leksika*. 2nd ed. Moscow.
- Sravnitel'no-istoricheskaia grammatika tiurkskikh iazykov. Regional'nye rekonstruktsii 2002:* Tenishev, E. R. (ed.), *Sravnitel'no-istoricheskaia grammatika tiurkskikh iazykov. Regional'nye rekonstruktsii*. Moscow.
- Sravnitel'no-istoricheskaia grammatika tiurkskikh iazykov. Pratiurkskii iazyk-osnova. Kartina mira pratiurkskogo etnosa po dannym iazyka 2006:* Tenishev, E. R. – Dybo A. V. (eds.), *Sravnitel'no-istoricheskaia grammatika tiurkskikh iazykov. Pratiurkskii iazyk-osnova. Kartina mira pratiurkskogo etnosa po dannym iazyka*. Moscow.
- Stark, S.* 2008: Die Alttürkenzeit in Mittel- und Zentralasien – Archäologische und historische Studien. Wiesbaden.
- Szalontai, C. – Károly, L.* 2013: Runiform fragments of the late Avar period from Hungary, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae* 66, 365–396.
- Şirin User, H.* 2009: Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları. Söz Varlığı İncelemesi. Konya.
- Štefanovičová, T.* 2012: Archeologické výskumy veľkomoravskej Bratislavy. In: J. Šedivý – T. Štefanovičová (edd.), *Dejiny Bratislavy 1. Od počiatkov k prelomu 12. a 13. storočia. Brezelauspurc na križovatke kultúr*. Bratislava, 318–320.
- Tekin, T.* 1987: Tuna Bulgarları ve Dilleri. Ankara.
- Vaissière, E. de la* 2002: Histoire des marchands sogdiens. Paris.
- Zábojník, J.* 1991: Seriation von Gürtelbeschlaggarnituren aus dem Gebiet der Slowakei und Österreichs. In: K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku. Nitra, 219–321.
- Zeschick, J.* 1993: Die Benediktiner in Böhmen und Mähren. In: J. Hofmann OSB (ed.), *Tausend Jahre Benediktiner in den Klöstern Břevnov. Braunau und Rohr, St. Ottilien*, 3–82.

Arms and Muses: an inscription on a part of a composite-bow construction from Mikulčice, Moravia (Czech Republic)

A bone plaque with an inscription came to light at the South Moravian site of Mikulčice. The stratigraphic position of the find points to its deposition in the ground some time during the second half of the 8th century AD. The plaque bears an inscription of four characters in Turkic runes. Its reading is highly hypothetical, the translation variants being 1) “patience” or “stretch”; 2) “swaying” or “tottering”; 3) “pack, wind, wind up”; 4) “yellowish”; 5) “Let’s suck here!” or “Let us ask already!”; 6) “Ask!” “Speak!”; 7) an unclear term of military connotations (‘weapon’ or ‘army’). The presence of this inscription in Turkic runes, representing possibly an Old Bulgarian idiom, points to the character of the Mikulčice courtly *milieu* as that of the Late Avar period, in which individuals of many languages, creeds and cultural orientations congregated at the period’s major centres, a good example being that visualized by the find of an exquisite set of table vessels at Sânnicolau Mare, Romania (originally known as Nagyszentmiklós). In the Czech-speaking lands, this evidence for one of the Turkic languages joins that of the Iranian influences, visualized by the images of a human head with radiating rays of light, depicting probably Mithra (*mir* in Middle Persian, a word borrowed into the Slavic languages). This icon, one of the motifs of belt ornaments of the Carpathian basin, is represented both in Moravia and in Bohemia. No evidence on the presence of speakers of Greek is available for this time period, but the first contacts of (Western) Slavic with High Old German might have taken place at the turn of the 8th and 9th centuries.

(English by Petr Charvát)

Fig. 1. Mikulčice. Location on a map of the Czech Republic

Fig. 2. Bone plaque from a composite bow from Mikulčice, Moravia (Czech Republic), with inscription in Turkic runes. Second half of 8th century AD

Blanka Kavánová
KavanovaB@seznam.cz

Petr Charvát, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, M. Rettigové 4, 116 39 Praha 1
eridu@centrum.cz

Vladimir V. Tishin, Department of History and Culture of Central Asia, Institute for Mongolian, Buddhist and Tibetan Studies of the Siberian Branch of the RAS, Sakhyanova st. 6, 670047 Ulan-Ude, Republic of Buryatia
tihij-511@mail.ru